

Drie generaties over het boek dat hun denken in beweging zette (3)

Cecile K.M. Crutzen
Mijn 'Idol'

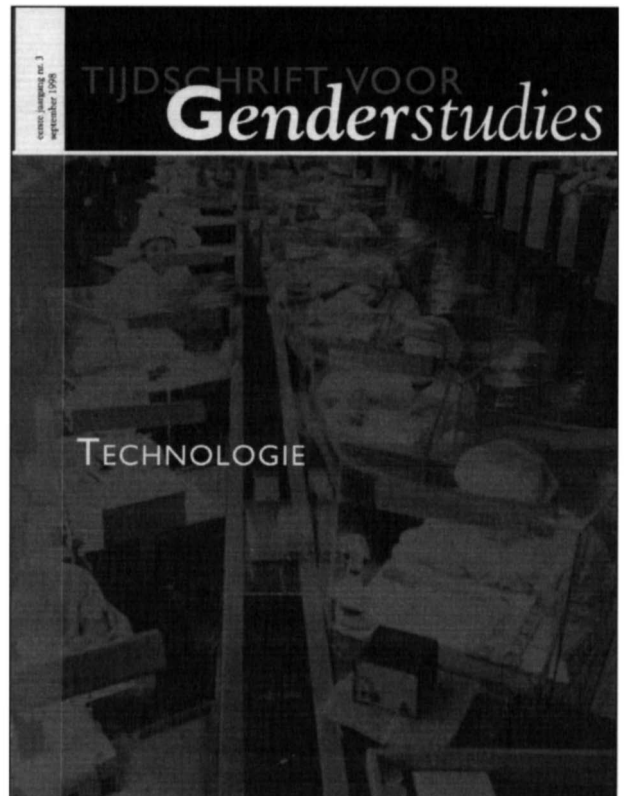
'As a general rule the scientific woman must be strong enough to stand alone, able to bear the often unjust sarcasm and dislike of men who are jealous of seeing what they consider their own field invaded.'

Henrietta Bolton, 1898

Veel artikelen van vrouwen over gender en technologie hebben mijn denken veranderd. Door Evelyn Fox-Keller verloren wiskundige modellen hun objectiviteit. De 'cyborg' van Donna Haraway liet me ontsnappen aan het netwerk van dualismen, toen ik de relatie tussen vrouwen en informatie- en communicatietechnologie wilde construeren. Lucy Suchman differentieerde de interactie tussen mens en machine waardoor ze de geplande en stabiele grenzen van Informatica openbrak. Het was een boek over een vrouwelijk genie dat mijn leven veranderde. In het jaar 1972 dat Joke Smit zich in *Opzij* afvraagt waar de vrouwelijke genieën zijn, was ik bezig af te studeren als wiskundig ingenieur aan de technische universiteit Aken. Ik had deze beroepskeuze tien jaren eerder gemaakt nadat ik op twaalfjarige leeftijd de biografie *Madame Curie, haar leven en werk* van haar dochter Eve Curie had gelezen. Smit constateert op dat moment dat vrouwen het etiket van lichamelijke krijgen opgeplakt en dat de specialisaties van vrouwen mooi-zijn en zorgen-voor geen hoog aanzien hebben. De drempels op weg naar volwassenheid worden voor meisjes steeds hoger. De prestige-figuren in hun omgeving zijn in toenemende mate van het mannelijke geslacht. Wanneer meisjes het ondanks alles volhouden om hun intelligentie te ontwikkelen, begint op hun achttiende de ontmoedi-

ging door de verwachting om met een man voor de dag te komen en door de suggestie dat je niet gelukkig kunt zijn als dat niet gebeurt.

Ik had de biografie van Marie Curie in 1962 juist op tijd gelezen. Het luisteren naar een gesprek van mijn vader en mijn oma had mij bedacht moeten maken op een prins die ergens achter de struiken staat. Mijn oma die als eigenaresse van een kruidenierszaak voor haar eigen inkomen zorgde, vertelde dat een meisje uit haar straat een ingenieur trouwde.

Dit was opmerkelijk want aan het begin van de jaren zestig vormde de Hollandse gemeenschap van Delftse ingenieurs samen met de pastoor en het hoofd van de basisschool een gesloten gemeenschap in een mijnwerkersdorp. Meisjes konden alleen naar de middelbare school gaan als zij lid waren van deze elite. Meisjes uit de andere sociale klassen gingen naar de huishoudschool om later te gaan werken in een confectieatelier dat ook in het dorp was gevestigd. Jongens uit dit dorp hadden geen beter perspectief. Ze gingen naar de ambachtschool of werkten als onder- of bovengronder in de mijn. Niet door studie of werk, alleen door een huwelijk konden meisjes hun intrede doen in een hogere sociale klasse. Ingenieur willen worden, leek een droom die niet in vervulling kon gaan omdat ik niet tot de goede klasse behoorde en niet het goede geslacht had. Door het lezen van die biografie over Madame Curie kon ik tegen mijn vader zeggen: 'Ik word zelf ingenieur'. Vanaf dat moment kon ik van mijn wiskunde-aanleg genieten.

De biografie over Mania Skłodowski (1867-1934) bevatte een juiste mengeling van actie en passieve romantiek. Jongensromantiek is actief en bestaat volgens Joke Smit uit het overwinnen van obstakels. Mania overwon armoede, discriminatie, roddels en veel wantrouwen. Alleen de dood van haar man Pierre Curie maakte het mogelijk, dat zij werd benoemd als professor aan de Sorbonne. Nu nog voel ik mijn verontwaardiging van toen over de discussies waarmee dit gepaard ging en over de weigering om haar lid te maken van de Franse Académie de Sciences omdat ze vrouw was. Ik herinner me de ontroerende passage in het boek en de foto waar zij met opgestroopte mouwen het radioactieve materiaal vanuit een open binnenplaats het laboratorium inbrengt:

'Mania is doorgegaan met, het eene kilogram na het andere, tonnen afval van pekblende afval te behandelen, die haar verschillende

malen uit Joachimsthal gezonden werden. Met haar onstellende geduld is zij dag aan dag, vier jaren lang, tegelijkertijd natuurkundige, scheikundige, vakman, ingenieur en handarbeider geweest. Het is dankzij haar hersens en spieren dat steeds sterker geconcentreerde producten, steeds rijker aan radium, hun plaats hebben gekregen op de oude tafels in de schuur.'

De biografie was voor mij ook aantrekkelijk door de overdaad aan passieve romantiek. Mania kon de heldin zijn in een meisjesboek die afwacht, een heldin met liefdesperikelen en fietstochten met haar geliefde Pierre in de natuur. Een heldin die niet aan het eind maar middenin het boek trouwde, en daarna doorgaat met leven in het boek. Door Mania hoefde ik de andere droom van trouwen en kinderen krijgen op mijn twaalfde nog niet los te laten. Ze trouwde met een man die haar om haar intelligentie bewonderde en kreeg kinderen die haar werk succesvol hebben voortgezet. Ze was voor mij het identificatiemodel, mijn 'idol' dat ik toen nodig had. Ze had succes. Ze ontdekte de nieuwe elementen radium en polonium. Het viel haar op dat onzuiver pekblende radioactiever was dan het uranium dat eruit werd gehaald. Pekblende moest daarom minstens een ander radioactief element bevatten. Ze won als eerste mens twee Nobelprijzen.

Ik geloof in het Curie-effect zoals dat in *Marie & Irène Curie, de eerste vrouwelijke Nobelprijswinnaars* door Greta Noordenbos is beschreven. Het aantal vrouwelijke natuurkundigen is in Polen (36%) en Frankrijk (30%) nog steeds veel hoger dan in Nederland (5%). Het bereiken van de top van de bèta-wetenschappen door vrouwen blijft in Nederland uitzonderlijk. De kritiek dat geniale vrouwen alleen laten zien dat men zeer intelligent moest zijn om als vrouw wetenschap te bedrijven en dat zij daardoor zelf een drempel opwerpen, onderschrijf ik niet. Marie Curie heeft in haar laboratorium veel vrouwen

in dienst genomen. Het zijn vrouwen zelf die in vrouwen kunnen geloven.

Mania Sklodowski was mijn 'idol' en ze bleef dit. Veertig jaar later moest ik voor mijn genezing een bestralingstherapie ondergaan waar zij de basis voor heeft gelegd. Joke Smit heeft betoogd dat vrouwen de engel in zichzelf moeten uitbannen omdat die engel *onze zelf-*

standigheid en ons onvermogen is ons leven aan onszelf te ontnemen. Volgens Smit verhindert de engel in onszelf het ons een genie te worden. Mania Sklodowski was voor mij een engel die de engel in haar zelf niet heeft uitgebannen. Ze heeft de dingen in haar leven gedaan die belangrijk waren voor haar en voor mij.

Jan Hein Furnée

Sekse en stedelijke ruimte in historisch perspectief. Een klassieker

'Hoe kan een boek over Jack the Ripper in hemelsnaam zo belangrijk zijn?' Toen ik in 1997 als student geschiedenis in Groningen een interdisciplinair bijvak volgde over sekse en stedelijke ruimte, kon ik niet begrijpen waarom één van de docenten, Margrith Wilke, ons zo lovend vertelde over Judith Walkowitz' in 1992 verschenen studie *City of dreadful delight. Narratives of sexual danger in late-Victorian London*¹. Ik was op dat moment bezig met mijn doctoraalscriptie over winkelpassages in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag rond 1880. Het was me inmiddels duidelijk geworden dat deze passages iets te maken hadden met de manier waarop gegoede vrouwen destijds hun ruimtelijke bewegingsvrijheid wisten te vergroten. Maar dat verhalen over Jack the Ripper en andere seksuele gevaren een nieuw perspectief zouden bieden op dit soort onderwerpen, ging er bij mij niet in. Ik sloeg de leestip dan ook in de wind. Pas enkele jaren later, toen ik als aio mijn eerste buitenlandse congres in Oxford bezocht en daar merkte hoe het boek steeds opnieuw als klassieker werd gepresenteerd, nam ik het toch maar eens ter hand.

In *City of dreadful delight* laat Walkowitz in een korte, maar trefzekere schets zien hoe de openbare ruimte in Londen in de jaren 1880 de inzet vormde van felle conflicten over de verschuivende verhoudingen tussen verschillende klassen en seksen. Zo stipt ze aan hoe manne-

lijke arbeiders de onzichtbare, klasse-geconnoteerde grens tussen East End en West End overschreden, om met rode vlaggen te demonstreren op Trafalgar Square of in derdehands dandy-imitaties door te dringen tot amusementstheaters. Maar ook beschrijft ze hoe vrouwen op grote schaal hun ruimtelijke bewegingsvrijheid uitbreidden. Arbeidersvrouwen vertoonden zich steeds vaker in de *music halls* of trokken er als heilsoldaten op uit. En vrouwen uit de middenklassen baanden zich als filantropen zelfbewust een weg door East End of lieten hun groeiende macht als consument gelden in een gloednieuwe vorm van publieke vrijetijdsbesteding: het winkelen. Al deze ruimtelijke en sociale grensverschuivingen riepen heftige tegenreacties op. Seksuele verdachtmakingen vormden hierbij, zo onderstreept Walkowitz, een steeds terugkerend middel om de terreinwinst van vrouwen te beperken. En met effect, want veel ongetrouwde vrouwen uit de middenklassen zorgden er bijvoorbeeld angstvallig voor, bepaalde plaatsen als de Burlington Arcade in de middaguren te vermijden. Ze wilden de leden van de nabijgelegen herensociëteiten in Pall Mall niet de indruk geven uit te zijn op betaalde liefde.

In deze conflicten over de verschuivende sekse- en klasseverhoudingen in de publieke ruimte, zo betoogt Walkowitz in de kern van haar boek, speelden *media hypes* rond seksueel

geweld een cruciale rol. Walkowitz focust daarbij op twee cases: de ophefmakende artikelenreeks 'A maiden tribute to Babylon' in de *Pall Mall Gazette*, waarin W.T. Stead in de zomer van 1885 de alarmbel luidde over de vermeende verkoop van jonge Londense arbeidersmeisjes voor de kinderprostitutie, en de nationale ontzetting over de geheimzinnige 'Jack the Ripper' die in de herfst van 1888 in Whitechapel vijf prostitutees op gruwelijke wijze om het leven bracht. Walkowitz beschrijft op een knappe manier hoe de mediaverslaggeving de meest uiteenlopende en tegenstrijdige ontwikkelingen weerspiegelde én versterkte: van een tijdelijke toenadering tussen klassen en seksen tijdens massale demonstraties in Hyde Park tot groeiend antagonisme tussen arbeidersgezinnen en aristocratische pleziermakers; van toenemende intimidatie van vrouwen in grote winkelstraten tot hun zelfbewuste verzet daartegen. Walkowitz maakt daarbij duidelijk dat niet alleen de expliciete boodschappen, maar ook de narratieve conventies waar de berichten op teruggrepen, richting gaven en beperkingen stelden aan de handelingsvrijheid van mensen om actief hun sociale positie te veranderen. Terwijl Stead de zelfbewuste acties van feministen tegen prostitutie ondersteunde, positioneerde het melodramatische plot waar zijn artikelen op waren gestoeld de vrouwelijke slachtoffers in een compleet passieve rol.

In de afgelopen jaren heb ik in enkele artikelen beschreven hoe het onderzoek naar de ruimtelijke constructie van sekse een bijdrage kan leveren aan zowel gender- als stadsgechiedschrijving. *City of dreadful delight* heb ik daarbij steeds als klassieker genoemd. Ik moet echter bekennen dat het boek in mijn eigen onderzoek niet de grensverleggende rol heeft gespeeld die al deze nootverwijzingen suggereren. Daarvoor las ik het domweg te laat. Toen ik er eenmaal aan begon, was ik door minder klassieke studies en artikelen, maar ook door het bronnenmateriaal dat ik had gevonden, al in verschillende opzichten de richting ingeslagen die Walkowitz in haar inleidende hoofdstukken

schetst. Bovendien was inmiddels duidelijk geworden dat zich in Den Haag geen vergelijkbare *media hypes* rond seksuele misstanden hadden voorgedaan die ik op een soortgelijke manier zou kunnen ontrafelen. Laat ik maar opbiechten dat ik destijds de kernhoofdstukken over 'A maiden tribute to Babylon' en Jack the Ripper slechts globaal heb doorgelezen.

City of dreadful delight maakte net als het eerder genoemde congres wel iets anders in me los: de gewaarwording dat ik meer dan ik tot dusverre had beseft bij een groep onderzoekers hoorde die dezelfde vraagstukken, bronnen, inzichten en klassiekers deelden. Dat was een plezierige sociale ervaring. Maar het was ook een ervaring met een politiek-strategische dimensie, omdat ik me realiseerde dat ik me bij een internationale canon-in-wording kon 'inschrijven'. Ik denk dat klassiekers in het algemeen deze functies verenigen. Natuurlijk bieden ze baanbrekende inzichten en persoonlijke inspiratie. Maar ze bevestigen ook reeds bestaande inzichten en verschaffen de mogelijkheid om uit te drukken dat we bij een groep horen, om anderen een toegang tot die groep te verschaffen, maar zeker ook om te *claimen* dat we bij een groep horen. Zou dat in Genderstudies anders liggen of zelfs moeten liggen dan in meer gevestigde onderzoekstradities? Ik denk het niet. Hoogstens kunnen we het politiek-strategische gebruik van onze klassiekers af en toe een beetje blootgeven.

Inmiddels wordt de ruimtelijke constructie van sekseongelijkheid in negentiende- en twintigste-eeuwse steden ook in Nederland door diverse (gender)historici geëxploreerd. Het *Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* van 2002 biedt daarvan onder de titel 'Sekse en de city' een sprekend bewijs. Ook de jongste beschrijving van het toekomstige NWO-programma 'Urbanisatie en stedelijke cultuur', dat een breed samenwerkingsverband beoogt tussen diverse cultuur- en sociale wetenschappen, biedt de dimensie van sekse – na deze aanvankelijk geheel te hebben genegeerd – alsnog een prominente plaats in de toekomst van de Nederlandse

stadsgeschiedschrijving. Nu ik *City of dreadful delight* eindelijk van kaft tot kaft heb gelezen, geloof ik dat het in deze context meer dan een rituele en politieke functie kan vervullen. Juist door de focus op *media hypes* en op de relatie tussen narratieve conventies en sociale handelingsvrijheid, vormt het boek een inspirerend voorbeeld hoe men rond het vraagstuk van sekse en stedelijke ruimte de meer tekst- en

contextgerichte onderzoekstradities in de cultuur- en sociale wetenschappen nader tot elkaar kan proberen te brengen.

Noot

1. Het bijvak heette voluit 'De verbeelding van de stad'. De andere docenten waren Judith Vega en Janke Klok.

Maayke Botman

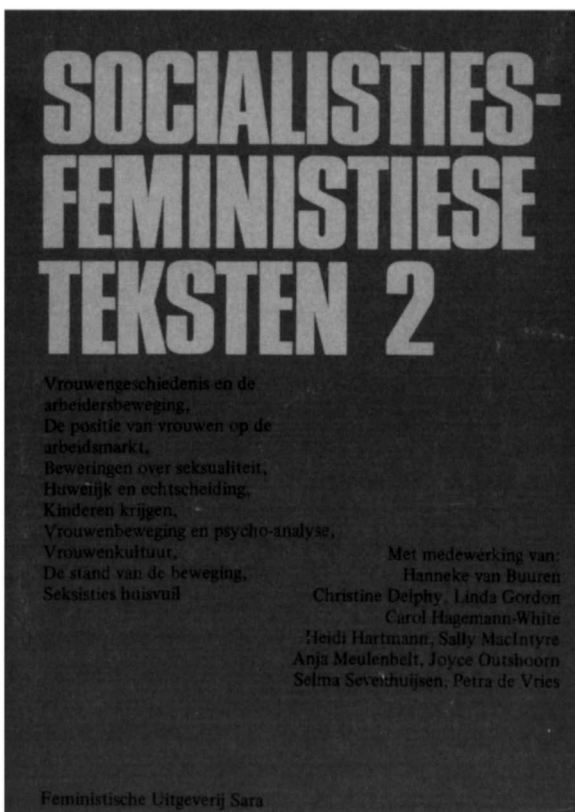
Feministisch geheugenverlies

Als ik in mijn boekenkast kijk, is er één feministische en antiracistische denker van wie ik een groot aantal werken in de kast heb staan. Zij publiceert vanaf begin jaren tachtig zo veelvuldig dat het wachten is op een anthologie: de 'portable bell hooks', met daarin een selectie van haar meest spraakmakende artikelen. Alleen dit jaar al kwamen drie boeken uit in de Verenigde Staten.

Ik ontdekte haar werk nadat ik in 1993 de specialisatie Amerikanistiek had gekozen en me daarbinnen richtte op Afrikaans-Amerikaanse literatuur en cultuur. Mijn favoriet was en is *Black looks. Race and representation* (1992). Het mooie aan bell hooks' stijl is dat haar werk gegrond is in persoonlijke ervaringen. Het geeft haar theoretische werk een alledaagse 'edge' en maakt wat ze schrijft toegankelijk. Alsof je ter plekke met haar meekijkt naar de films die ze analyseert, bij haar college volgt of ook bij die bijeenkomst van zwarte feministen bent.

hooks is vlijmscherp, uitdagend, prikkelend en niets en niemand ontziend. Haar werk als schrijver en als docent is er op gericht een kritisch bewustzijn te ontwikkelen – en ook op dat pedagogische proces reflecteert zij. In haar teksten, waarin de verwevenheid van gender, 'ras' en klasse centraal staat, weet ze iedereen, witte en zwarte vrouwen en mannen, verant-

woordelijk te maken voor de (seksistische en racistische) representaties die gecreëerd, geconsumeerd en al dan niet kritisch worden geanalyseerd. In het essay 'Loving blackness

as political resistance' zegt hooks dan ook over samenwerking tussen zwarte en witte mensen in de strijd tegen racisme: 'Such solidarity does not need to be rooted in shared experience. It can be based on one's political and ethical understanding of racism and one's rejection to domination' (13-14).

Een andere rode draad in haar werk, die ik nu belangrijker vind dan tien jaar geleden, is die van het anti-essentialisme. Ik was me toen niet zo bewust van de complexiteit van identiteitsconstructies en ook nog niet bekend met intersectionaliteit. Sterker nog, in cursussen over identiteit, etniciteit of gender die ik bij Engels, maar ook Literatuurwetenschappen, Geschiedenis en Antropologie volgde, werd essentialisme doorgaans ge(re)produceerd.

Voortdurend wijst hooks er op dat er vaak een monolithisch en essentialistisch beeld wordt gecreëerd van een zwarte en/of vrouwelijke ervaring die in werkelijkheid zeer divers en meervoudig is. Nu ik het boek weer doorblader, word ik getroffen door haar scherpe observering in het essay 'Eating the other'. Daarin schrijft ze dat kritiek van witte intellectuelen op essentialistische noties van identiteit eenzijdig is, want zelden gericht op essentialisme in representaties van witheid.

Het essay waar ik destijds in *Black looks* voor viel, is 'Representations of whiteness'. Hoewel er veel materiaal te vinden is over representaties van zwarte identiteit, was er op dat moment nog weinig belangstelling voor witheid. Ik kan me herinneren dat ik een paper over *Native son* (1940) van Richard Wright schreef, een boek waarin de oogverblindende macht en bedreiging van witheid centraal staat. Ik had nog niet geleerd om naar witheid als etnische constructie te kijken en hooks' tekst was een eye-opener.

Is bell hooks gecanoniseerd? Ik aarzel hier volmondig "ja" op te antwoorden. hooks valt niet meer weg te denken uit de canon Vrouwenstudies, maar in plaats van dat ze er duidelijk deel van uit maakt, wordt ze meestal geschaard in een aparte niche van zwart

feminisme. Hiermee is ze een voorbeeld geworden van canonvormingsprocessen waar Vrouwenstudies mee heeft geworsteld en nog steeds mee worstelt, en waar hooks zelf ook over schrijft, zij het impliciet.

In *Talking back. Thinking feminist, thinking black* (1989) gaat hooks in het hoofdstuk 'Feminist theory. A radical agenda' in op het ontwikkelen van feministische theorievorming. Ze benadrukt daarbij de noodzaak van het doorbreken van de dichotomieën tussen academische en buitenacademische feministische kennisproductie en tussen theorie en praktijkervaringen. Volgens haar wordt binnen Vrouwenstudies een elitaire voorkeur gegeven aan theorievorming die vaak ontoegankelijk is en moeilijk te begrijpen. Als voorbeeld noemt ze *de manier waarop* het werk van Irigaray en Kristeva wordt verheven tot een universeel feministisch theoretisch discours. De (destijds weinige) theorievorming geschreven door zwarte vrouwen wordt niet als zodanig (h)erkend. Hierdoor ontstaat een hiërarchische verhouding tussen algemene witte feministische theorievorming en specifieke zwarte *ervaringsverhalen*.

hooks' observering sluit aan bij mijn eigen ervaringen. Het beeld dat ik dan ook had van 'de' feministische canon, was wit en/of witlesbisch. Als het over Vrouwenstudies (binnen Letteren) ging, hoorde ik namen vallen als Rich, Kristeva, Irigaray, De Lauretis, Scott, Harding, en later Haraway en Butler. Ten tijde van mijn studie Engels/Amerikanistiek was mijn vertrekpunt zwarte Amerikaanse cultuur; de ideevormende teksten die van invloed zijn geweest op mijn feministische bewustwording zijn grotendeels van zwarte feministen als Walker, Davis, Wallace, Christian, Lorde, Mohanty, Morrison en Carby. Maar hoe zichtbaar is hun werk in 'de' canon van Vrouwenstudies? Als ik 'Introductie in Vrouwenstudies'-boeken doorblader, vind ik het werk van deze zwarte feministen wel terug, maar niet zelden in een apart hoofdstuk *zwarte Vrouwenstudies*.

Voor het werk van 'tweede golf' en hedendaagse feministes die vanuit een islamitische context schrijven, ligt het weer anders. Want waar vinden we de ideeën van bijvoorbeeld Nawal El Sadaawi, Fatima Mernissi of Leila Ahmed terug? Zij behoren niet standaard tot de historiografie van het feministische gedachtegoed; ze worden niet vanzelfsprekend opgenomen in de 'Introducties Vrouwenstudies', zelfs niet in een apart hoofdstuk. Dergelijke uitsluiting leidt tot feministisch geheugenverlies. Zo lijkt het in het huidige debat over emancipatie van moslimvrouwen soms alsof er geen feministische inzichten, binnen en buiten de academie, door vrouwen met een islamitische achtergrond worden ontwikkeld.

De toegevoegde positie van zwarte en islamitische auteurs in de Vrouwenstudies-canon lijkt op een herhaling van mechanismen die feministes hebben bekritiseerd in de canoenvorming van andere disciplines, omdat deze

het gedachtegoed van witte, eurocentrische, mannelijke en heteroseksuele superioriteit weerspiegelen. Van belang is om deze kritische reflectie ook tot zelfreflectie te maken en te streven naar een *inclusieve* feministische canon, opdat de vertrekpunten van verschillende feminismen zichtbaar zijn en diverse groepen vrouwen worden aangesproken.

Een ideale Vrouwenstudies-canon is een democratische, transnationale canon waarin meerstemmigheid en interdisciplinariteit tot uitdrukking komen, waarin partiële en gesitueerde kennis bijeen wordt gebracht. Niet op een manier waarbij kennis van 'andere' vrouwen enkel wordt toegevoegd en het bestaande onveranderd laat, maar op een caleidoscopische manier. Een manier die niet één perspectief of stem privilegieert maar een feministisch onderwerp als het ware 'multifocaal' bekijkt, 'polivocaal' beluistert en 'interlokaal' verbindt.

Annika den Dikken

Van protest tot discipline. Het feministisch denken vanuit de jongste generatie

Kan ik mezelf beschouwen als een vertegenwoordigster van de derde generatie in het feministisch denken? was de eerste vraag die ik me stelde toen de redactie vroeg of ik als jong onderzoekster een stuk wilde schrijven over mijn feministische klassieker. Een andere vraag volgde al snel: kan ik überhaupt een klassieker noemen die mijn denken op gang heeft gebracht?

De eerste vraag is me niet onbekend; in de laatste jaren moest ik me gaan verhouden tot een stroming die me enerzijds aantrok, maar waarvan anderzijds een vervreemdende werking uitging. Ik vroeg me af: hoor ik op enigerlei wijze bij die vrouwen die te associëren zijn met roze, met tuinbroeken en shockerende uitspraken? Die hun rauwe rookstemmen ver-

hieven tegen de patriarchale onderdrukking van vrouwen?

Mijn generatie is geen protestgeneratie, we gaan de straten niet meer op. Op school deden we niet aan demonstraties of stakingen, zelfs bezuinigingen op de studiebeurs kregen ons nauwelijks naar Den Haag. Je kunt de vraag stellen of niets ons kan schelen, of we ons niet druk maken om de dingen die gebeuren op maatschappelijk vlak. Alle verklaringen ten spijt, kan ik er niet omheen dat het behoren tot deze protestloze generatie van invloed is op de manier waarop ik met genderkwesties omga.

Intussen kan het me wel schelen. De vragen van de tweede golf van het feministisch denken zijn nog altijd actueel en de emancipa-

tie is niet voltooid. Wie daarover anders denkt, sluit de ogen voor de realiteit, waarin het mogelijk is dat vrouwen ook in Nederland minder betaald krijgen dan mannen voor hetzelfde werk. Waarin het voor vrouwen nog steeds haast onmogelijk is om hoge posities te bekleden. Waarin het moed vereist om met je partner van hetzelfde geslacht hand in hand over straat te gaan. Over deze genderkwesties kan ik me druk maken en toch teken ik er geen maatschappelijk of academisch protest tegen aan. Dit komt doordat het feministisch denken voor mij een andere rol inneemt dan een klimaat waarin protest een kans krijgt door vereniging van krachten.

Als tweedejaars student theologie, in 1996, werd ik voor het eerst geconfronteerd met Vrouwenstudies, zoals het vak toen heette. De term feminisme was al aardig ongebruikelijk geworden en de term 'Genderstudies' begon net op te komen. We werden geconfronteerd met ideeën over God en de wereld, die door grote denkers als Mary Daly, Sallie MacFague en Rosemary Radford Ruether werden beschreven. Waarom zouden we God mannelijk noemen, waarom zouden we niet kunnen spreken van God de Moeder? Spreken van 'Haar', in plaats van 'Hem'. Nieuwe beelden van God werden mogelijk door een ecofeministische theologie waarin geen sprake was van een God ver in de hemel, maar een goddelijke stem vanuit de natuur of de wereld als lichaam van God. Prikkelende gedachten die uitdaagden om theologische 'zekerheden' aan de kaak te stellen en een eigen positie in te nemen. Sommige teksten die we voor het vak lazen, gingen me veel te ver, bijvoorbeeld wanneer ze mystieke ervaringen van ontmoetingen met Jezus beschreven die seksueel waren getint. Hoewel ze nog steeds ver staan van mijn eigen religieuze beleving, heb ik inmiddels minder moeite met dergelijke teksten omdat ik vrijer ben geworden in mijn theologische denken. Tegenwoordig maken 'extreme' ervaringen van anderen me wetenschappelijk nieuwsgierig en niet zozeer opstandig.

Vrouwenstudies heb ik eerder gezien als een verrijking van mijn manier van theologiseren dan dat het me ertoe bracht uiterste ideeën op te zoeken. Hiermee hangt waarschijnlijk ook samen dat ik nooit een bepaalde denker als groot voorbeeld heb gezien. Het is voor mij niet relevant om een antwoord te vormen op de vraag welke feministische 'klassieker' mijn denken in beweging heeft gezet. Wat mij aanspreekt binnen Vrouwenstudies is eerder de methode die is voortgekomen uit de werken van verschillende waardevolle denkers, dan wat er door één persoon is gezegd. Het draait om het kritische stilstaan bij de gangbare orde, waarin het feministische denken zich heeft gespecialiseerd, de mogelijkheid om nieuwe perspectieven te zien. Zij heeft daar methoden voor gevonden die steeds weer op nieuwe thema's kunnen worden toegepast en waardoor bepaalde thema's überhaupt pas ter sprake kunnen worden gebracht. Pas toen ik dat beseftte, kon ik me ook aan dit vakgebied liëren. Concreter nog; daarmee kon ik feministische theologie als vakgebied beschouwen en niet zozeer als een stroming van bepaalde ideeën.

Het is een groot goed dat de emancipatoire beweging zich op academisch niveau heeft kunnen vestigen en een eigen vakgebied tot stand heeft kunnen brengen. Vaak wordt helaas niet herkend dat Vrouwenstudies zich met meer bezighoudt dan enkel een bepaald thema, namelijk vrouwen, maar dat het een eigen discipline is geworden, die ook andere vakgebieden tot grote steun kan zijn. En daardoor dreigt het vak al snel weer van het academische toneel te verdwijnen.

Om me heen zie ik jonge onderzoeksters die worden aangesproken door Vrouwenstudies als discipline, maar tegelijkertijd merk ik op dat velen afhaken omdat ze het idee krijgen dat de thema's nog steeds het belangrijkste zijn, dat je geacht wordt niets negatiefs te zeggen over vrouwen omdat je zelf een vrouw bent. Zelf heb ik ook gearzeld vanwege dit oude stempel, tot ik beseftte dat er binnen de academische wereld nieuwe generaties mogen

opstaan die op een vernieuwde manier omgaan met een gedachtegoed dat anderen hebben aangezet. De eerste generatie feministen mag er naar mijn idee ook trots op zijn dat ze niet alleen veranderingen hebben teweeggebracht in de maatschappij, maar daarnaast een discipline hebben vormgegeven die een eigen zelfstandigheid heeft gekregen door de opbouw van een eigen methodologie.

Zo kan ik me, zonder een specifieke 'klas-sieker' als groot voorbeeld te hebben, verbinden met het feministische denken. Daarin wordt het soort vragen dat ik zelf graag stel, of zou willen stellen, diepgaand aan de orde gebracht. In mijn eigen onderzoek, dat interdisciplinair van aard is, zich beweegt op het raakvlak van ethiek en theologie, en lichamelijke tot onderwerp heeft, zullen Vrouwenstudies een belangrijke rol spelen doordat

juist daar uitgebreide discussie heeft plaatsgevonden over het lichaam. Omdat er binnen de 'traditionele' academische wereld weinig (niet-fysiologische) beschouwingen over het lichaam hebben plaatsgevonden, word je met dit thema als vanzelf gedreven naar namen als Judith Butler, Donna Haraway, Elisabeth Grosz, en Elaine Scarry, vrouwen die allen vanuit hun eigen academische achtergrond over het lichaam hebben gereflecteerd. Dat het lichaam binnen Vrouwenstudies bijzondere aandacht kreeg, is een logisch gevolg uit de discussies over de rol van de vrouw en de associaties die het vrouw-zijn had met natuurlijkheid en lichamelijke. Een verrijking voor de ethiek en de theologie waarbinnen het lichaam als zelfstandig thema zomaar niet ter sprake zou komen.

Anna Tijsseling 'Why didn't I know?'

Dale Spender besteedt in 1982 een boek aan de vraag waarom zij niet op de hoogte is gebracht van ontwikkelingen op het gebied van vrouwenemancipatie en feminisme. De verklaring, en daarmee de schuld, blijkt eenzijdig bij mannen te liggen. Vandaar de titel *Why didn't I know? Women of ideas and what men have done to them. From Aphra Behn to Adrienne Rich*. Ongezouten stelt Spender dat het opzettelijke verduisteringspraktijken van mannen zijn, die veroorzaken dat de gemiddelde scholier, student of wetenschapper niet bekend is met Aphra Behn en Adrienne Rich. Zij hebben zeggenschap over de inhoud van boekenplanken in bibliotheken, winkels, scholen en universiteiten.

Al lezende bekwam mij eind jaren negentig een gevoel van ongemakkelijkheid. Net voordat ik Spenders artikel las, liep ik verloren door Manchester. Het collegejaar was nog niet begonnen. Dringend op zoek naar een dagbe-

steding, zocht ik mijn heil in de John Rylands Library. Tot mijn grote ongenoegen diepte ik daar Spenders genoemde bijdrage aan de feministische literatuur op. Na het lezen twijfelde ik aan het doel van mijn buitenlands verblijf: Vrouwenstudies. Ik besloot me desondanks welwillend op te stellen voor Vrouwenstudies en deze eerste indruk te laten voor wat hij was. Met het doorploeteren van artikelen en het schrijven van werkstukken tijdens mijn verblijf doorliep ik een pijnlijk proces. In korte tijd moest ik een patriarchale kijk op de wereld loslaten en me opnieuw een wereldbeeld eigen maken. Ineens zag ik overal aannamen over vrouwen en mannen. Tv-reclames bleken seksistisch, docenten vooringenomen, collega-studenten naïef.

Bekomen van die schrik, ben ik inmiddels in staat om Spenders werk kritisch te lezen en te plaatsen in de context waarin het is geschreven. Ik kan zelfs ontzettend lachen om de ste-

vige stellingen die ze de revue laat passeren. Vooral omdat ik nu zie dat ze tussen het verdacht maken van alle mannen door, de kern van de zaak weet te raken. Er is geen sprake van *survival of the fittest* op de boekenplanken. Boeken, ideeën en gedachten die weten te overleven worden een handje geholpen. Maar of die 'gegenderde' analyse een breed publiek vindt, is de vraag.

Het herlezen van Spenders boek doe ik samen met collega-promovenda Lotje Mertens. Ze is net als ik voornamelijk in Rotterdam opgeleid en heeft daardoor weinig meegekregen van Vrouwen- of Genderstudies. Mertens reageert heftig op de tekst. Afwisselend kijkt ze geïrriteerd en schiet ze in de lach. Ze vraagt zich af waarom ik haar in 's hemelsnaam juist deze tekst heb laten lezen. Ik vertel haar dat het een typisch jaren-zeventig artikel is waarin je tussen de regels door de opwinding van de toenmalige vrijheidsstrijd leest. Via Joan Wallach Scott met haar ideeën over 'gender' als een 'concept of analysis', belanden we bij Judith Butler en haar visie op biologische gegevens, zoals sekse, als culturele constructies. Zo krijgt Mertens wat mij betreft een aardig overzicht over de professionalisering van methoden van analyse en onderzoek in Genderstudies.

We bespreken waarom Genderstudies niet aanslaan als ze bij uitstek een methode bieden om kritisch naar kennis en kennisproductie te kijken. Gelijktijdig opkomende (sub)disciplines in de sociale wetenschap zoals sociale statistiek en demografisch onderzoek behoren intussen tot het curriculum van vrijwel elke student sociale wetenschappen en hebben een stevige positie verkregen in de (Nederlandse) wetenschap. Kennelijk kent de wetenschap voorkeuren.

Vrouwen- en Genderstudies zullen zich wel niet geliefd hebben gemaakt door de uitgangspunten van de reguliere wetenschap te bevragen en ter discussie te stellen. De zoektocht naar universeel geldende uitspraken, waarde-rijke beoordelingen en objectieve kennis doet

vermakelijk aan na een grondige bestudering van wat gendertheorie. Snel blijkt dat achter 'universaliteiten' menselijke gezichten schuilgaan en objectiviteit betrekkelijk is. Nuttige kennis voor wetenschappelijke zoektochten. Ondanks een toename van de vraag naar robuuste kennis – bestand tegen kritiek van verschillende disciplines én andere vormen van kennis, zoals ervarings- en gebruikerskennis – verloopt de integratie van dergelijke vormen van kennis in de reguliere wetenschap moeizaam. Nog steeds speelt ze geen leentje-buur bij Genderstudies die het bestuderen van andersoortige vormen van kennis tot een van haar takken van sport heeft gemaakt. Hier duikt dan toch die halsstarrige hand weer op die sommige boeken op de plank zet en andere er van af duwt. Het is teleurstellend, maar op die manier vindt 'gegenderde' kennis geen breder publiek dan de welwillende lezers die zelfs Dale Spenders ongezouten stellingen meenemen in hun denken.

Wat te denken van een afname van het aantal Vrouwenstudies-vakgroepen? Is het blijvend vechten tegen de bierkaai of zit er nog toekomst in Genderstudies? Die keuze hangt niet af van de waardering die de kennis binnen de wetenschappelijke wereld krijgt. Ze hangt af van de roep vanuit de maatschappij om robuuste antwoorden op vragen met een *interdisciplinair* karakter – zoals veiligheid – die het strijden voor behoud en voortgang van Vrouwen- en Genderstudies de moeite waard maken. Juist bij die kennisontwikkeling hebben Genderstudies een voortrekkersrol te vervullen. In de reguliere wetenschap blijft het op dat front namelijk stil.

Welke strategische opstelling te kiezen bij de strijd om het voortbestaan van Genderstudies? Moet er gewerkt worden aan een leesbare canon die onafhankelijk van welwillendheid haar vruchten afwerpt? Harder schreeuwen (in je eigen taal) wanneer iemand je niet verstaat, werkt zelden. Integreeren met behoud van eigen cultuur klinkt evenmin aantrekkelijk. Als gendermainstreaming bij de Rijksover-

heid al bij loze woorden blijft, hoeven we in de wereld van de wetenschap geen betere resultaten te verwachten.

Een gezonde toekomst voor kennisontwikkeling in het algemeen en binnen Genderstudies in het bijzonder vergt inspanning, energie en een sterke lobby op het macroniveau van beleidsbeïnvloeding. Wellicht is het een idee als NWO, op het niveau van beleid, alleen onderzoeken honoreert die minstens drie perspectieven op een bepaalde zaak bieden. We vermoeden echter dat de wereld zo weerbarstig is dat dit voorstel naïef is. Op mesoniveau zijn scholingsmogelijkheden en toegang tot (begrijpelijke) Genderstudies-literatuur van belang. Dit is een taak voor Genderstudies. Op microniveau kun je werken aan kruisbestuiving door bijvoorbeeld voor Vrouwen- en Genderstudies-seminars referenten uit andere vakgebieden uit te nodigen voor commentaar. De meest democratische strategie behelst een methode die iedereen kan hanteren in het werkveld: meehelpen een *sense of urgency* te creëren bij collega-onderzoekers 'op de werkvloer.' De ervaring dat je werk of verhaal onnauwkeurig en allerminst robuust wordt als je geen rekenschap geeft van diversiteit kan wonderen doen.

Noot

1. Henrietta Bolton, *Popular Science Monthly*, 1898, p.511 geciteerd in Margaret Alic (1986) *Hypatia's Heritage: A History of Women in Science from Antiquity through the Nineteenth Century*, Beacon Press, Boston, p.191